

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií

Bc. Petr Hönig

Spektakulární společnost 21. století

Diplomová práce

Praha 2019

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií
Pracoviště historické sociologie

Bc. Petr Hönig

Spektakulární společnost 21. století

Diplomová práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Bohuslav Šalanda, CSc.

Praha 2019

Prohlášení

Tímto prohlašuji, že jsem svou práci vypracoval samostatně, že všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 28. června 2019

.....

Poděkování

Na tomto místě chci poděkovat panu docentovi Bohuslavu Šalandovi za vedení mé diplomové práce a za poskytnutí maximálního možného prostoru na přemýšlení i na práci jako takovou.

Zároveň chci také poděkovat svým rodičům a svému bratrově za morální podporu nejen ve chvílích spojených s přípravou této práce, ale obecně vždy tehdy, když to bylo / je zapotřebí.

ABSTRAKT

Tato diplomová práce polemizuje se vztahem člověka a chytrých technologií na pozadí problematiky postmoderní společnosti, přičemž usiluje o formulaci závěru, ve kterém se využívání chytrých technologií, ve stávající formě a stavu věcí, vyznačuje takovými vedlejšími důsledky, jež mohou do budoucna ovlivnit podobu i povahu celé společnosti. Prostřednictvím rozboru základních aspektů postmoderní společnosti, konkrétně prostřednictvím reflexe procesů globalizace, individualizace, racionalizace a relativizace, doplněných o ilustraci účinků využívání chytrých technologií na straně běžných a laických uživatelů, se obecně vztahuje k základním znakům stávající společnosti. Jejím cílem je demonstrovat pomyslnou spektakulárnost, z hlediska využívání chytrých technologií a z hlediska nenaplněného ideálu modernity, a tuto vztáhnout k otázce vědecko-technického pokroku potažmo lidské přirozenosti jakožto otázkám budoucího vývoje stávající společnosti.

ABSTRACT

This diploma thesis polemizes with the relationship of human and smart technologies on a background of problematic of a postmodern society and aims to formulate a conclusion in that the use of smart technologies, given their current form and the current state of affairs in general, with its side effects may affect the form and nature of the whole society. By analyzing fundamental aspects of a postmodern society, particularly by reflecting on the processes of globalization, individualization, rationalization and relativization, complemented by illustrative examples of the effects of the use of smart technologies by ordinary and lay users, it is relating to the basic characteristics of current society. Its aim is to demonstrate imaginary spectacularness, in terms of the use of smart technologies and also in terms of the unfulfilled ideal of modernity, and it also aims to relate this imaginary spectacularness to the question of scientific and technological progress and also to the question of human nature as these are questions of the future development of the current postmodern spectacular society.

OBSAH

1 ÚVOD	8
2 POSTMODERNÍ BLUDIŠTĚ	10
2.1 Proces globalizace	11
2.2 Proces individualizace	13
2.3 Proces racionalizace	16
2.4 Proces relativizace	18
3 ČLOVĚK A TECHNOLOGIE.....	22
3.1 Rovina projevů	22
3.2 Rovina důsledků	24
4 SPEKTAKULÁRNÍ SPOLEČNOST	27
4.1 Rovina (post)modernity	27
4.2 Rovina spektakulárnosti	30
5 ZÁVĚR.....	34
6 BIBLIOGRAFIE	36

1 ÚVOD

Od přelomu tisíciletí pozorujeme ve společnosti zprvu pozvolný a nenápadný nástup chytrých technologií, které jsou obecně dostupné všem uživatelům a jejichž využití v každodenní praxi neustále roste. Hovoříme především o mobilních zařízeních a nových médiích, která umožňují realizaci dříve nemyslitelné představy konstrukce a využívání umělých identit a virtuálních světů. Tato skutečnost s sebou přináší zcela nový pohled na problematiku postmoderní společnosti i na projevy a důsledky běžného využívání chytrých technologií laickými uživateli. Jinými slovy poměrně výrazně promlouvá do věcí, kterým přikládáme význam a smysl a které spoluutváří jedince i společnost, nehledě na to, že přitom zasahuje do oblasti ekonomické, mocenské, psychologické i sociální. V neposlední řadě ji lze vztáhnout také k otázkám pomyslného ideálu modernity, budoucího vývoje stávající společnosti a podstaty vědecko-technického pokroku potažmo lidské přirozenosti, a proto jistě zasluhuje pozornost.

Jelikož je výše zmiňovaná problematika nahlížena z perspektivy historické sociologie každodennosti a jelikož je smyslem této práce reflektovat vybrané znaky stávající společnosti, považuji za důležité na tomto místě vymezit svou teoretickou pozici. Ta vychází z obecného předpokladu, ve kterém je vždy základem všeho jedinec, jenž zastává konkrétní hodnoty, disponuje konkrétními motivacemi a možnostmi a nakonec vždy nějak jedná. Zároveň tento předpoklad zahrnuje otázku svobodné volby jedince, která je spojena s konkrétními projevy a důsledky jedincova jednání, za které právě jedinec posléze nese zodpovědnost. Tento předpoklad poté představuje, z hlediska obsahu celé práce, pomyslnou základní teoretickou rovinu, a proto jej zmiňuji hned v samotném úvodu. A propos k vybrané problematice tedy obecně přistupuji prostřednictvím vlastní filozoficko-sociologické reflexe, jejímž cílem je postihnout vybrané znaky stávající společnosti a ty posléze obecně vysvětlit v jejich hlubších a širších souvislostech.

Konkrétně se poté od problematiky stávající postmoderní společnosti, respektive procesů globalizace, individualizace, racionalizace a relativizace jakožto jejich charakteristických procesů, přesuneme k problematice využívání chytrých technologií běžnými a laickými uživateli. Tu posléze detailně rozebereme v rovině jejich projevů a důsledků, a to jak z hlediska uživatelů, tak také samotné společnosti, abychom se nakonec přesunuli k problematice spektakulární společnosti, kterou se pokusíme vykreslit jako

metaforu vztaženou k otázkám podoby a povahy stávající postmoderní společnosti i běžného využívání chytrých technologií laickými uživateli. Naše putování poté zakončíme ve společnosti problematiky vědecko-technického pokroku a lidské přirozenosti jakožto kategorií úzce spojených s výše zmiňovanou metaforou spektakulárnosti a také s otázkou budoucího vývoje stávající společnosti, přičemž v tuto chvíli nám již nic nebrání v tom, abychom přikročili k první kapitole.

2 POSTMODERNÍ BLUDIŠTĚ

Ještě předtím, než přistoupíme k vztahu člověka a chytrých technologií, respektive k otázce spektakulární společnosti jako takové, věnujme několik odstavců problematice postmoderní společnosti. Právě na pozadí této problematiky, konkrétně na čtyřech základních procesech, se totiž pokusíme demonstrovat pomyslné postmoderní bludiště hodnot, jednání, významů a smyslů, které jsou obecně příznačné pro stávající dobu. Oněmi čtyřmi základními procesy jsou procesy globalizace, individualizace, racionalizace a relativizace, z nichž každý představuje proces ve své podstatě natolik komplexní, že znemožňuje vyčerpávající vhléd. I proto bych na tomto místě rád zdůraznil, že není mou ambicí ani ambicí této práce vybrané procesy vysvětlit v celé jejich podstatě, ale v uvozovkách pouze ilustrovat, za pomoci jejich obecného přispění, pomyslný obraz postmoderní společnosti v jejich základních a charakteristických znacích.

Výše zmiňované procesy podle mého názoru poté nejen obecně charakterizují podobu a povahu postmoderní společnosti, ale také se na těchto zpravidla výrazně spolupodílí, z čehož vyplývá, že nebyly vybrány náhodně ani pošetile. Jejich výběr má naopak z hlediska vyznění celé práce zásadní význam a doufejme také vlastní opodstatnění, což se ostatně pokusím dokázat na následujících stranách. Ty jsou věnovány každému procesu zvlášť a přibližují jej z perspektivy reflexe vztažené k otázkám podoby a povahy postmoderní společnosti. Ačkoli poté nejsem zastáncem jakéhokoli zobecňování, s ohledem na charakter této práce i na charakter výše zmiňovaných procesů jsem se určitému zobecňování nevyhnul, avšak doufám, že mi ony projevy vybraných zobecnění budou odpuštěny, jelikož již samotné otázky týkající se charakteru postmoderní společnosti jsou ze své podstaty obecné a zároveň směřují do roviny teoretické.

Základní znaky postmoderní společnosti, jak jsme již naznačili, budou představeny z hlediska procesů globalizace, individualizace, racionalizace a relativizace, přičemž každý pozorný čtenář si v případě všech představovaných procesů jistě všimne poněkud kritického tónu a vyznění. Tento fakt vychází ze skutečnosti, že všechny vybrané procesy zahrnují řadu vedlejších a nezamýšlených negativních důsledků, které nabývají nejrůznějších podob potažmo projevů a na které jsem tak cítil potřebu upozornit. Zároveň bych však k tomuto rád dodal, že z perspektivy nezávislého pozorovatele, o kterou jako teoretik usiluji, se všechny vybrané procesy z filozofického i sociologického hlediska jeví jako hluboké a zároveň

převratné myšlenky, které mohou člověka posunout směrem k dokonalé a fungující společnosti, směrem vpřed.

Jinými slovy tedy nekritizují vybrané procesy jako takové, ale jejich reálné vyústění vycházející z jejich nesprávného uchopení, čemuž posléze odpovídá i výběr konkrétních autorů, prostřednictvím jejichž myšlenek přistupují k vybraným procesům. Tento výběr zahrnuje autory, kteří nahlíží jednotlivé procesy jako součást vyššího celku a kteří se přitom pohybují v širších kontextech a souvislostech s celospolečenskými přesahy. Samotný název kapitoly poté odkazuje k metafoře postmoderního bludiště, které je synonymem spleti konkrétních postmoderních hodnot, jednání, významů a smyslů, v nichž je téměř nemožné se zcela orientovat a svobodně pohybovat. Přesto se však do tohoto pomyslného postmoderního bludiště chystáme vstoupit, a to prostřednictvím proklamované reflexe vybraných procesů globalizace, individualizace, racionalizace a relativizace jakožto pomyslných částí bludiště.

2.1 Proces globalizace

Málokterý proces je obecně natolik aktuální, zahrnuje takové množství vedlejších a nezamýšlených důsledků a promlouvá v takové míře do podoby i povahy společnosti jako je tomu v případě procesu globalizace. Ten má své konkrétní sociální kořeny i sociální důsledky a vyznačuje se řadou nejrůznějších projevů, které obecně nazýváme novodobými globálními trendy, jejichž dopad na každodenní život jedinců i společnosti je obrovský. Samotný pojem globalizace je přitom mnohdy přinejmenším zavádějící, jelikož zahrnuje vícero rovin, nikoli pouze rovinu globální – jinými slovy celospolečenskou a celosvětovou; a jelikož zasahuje do více oblastí, nikoli pouze do oblasti ekonomicko-hospodářské – jinými slovy do ekonomického systému. Pojem globalizace¹ v sobě snoubí rovinu globální, rovinu lokální i rovinu jejich vzájemného vztahu a zároveň výrazně promlouvá do oblasti ekonomických, hospodářských, politických i sociálních otázek a problémů a ovlivňuje tak veškeré dění [Bauman 1999: 7-12].

¹ Pod tímto pojmem lze obecně rozumět komplexní proces, při kterém se svět na jedné straně postupně smršťuje a na straně druhé naopak rozpíná, a to na pozadí vzájemně provázaného globálního celku [srov. např. s Robertson 2000] a který rozšiřuje a urychluje pohyb kapitálu, lidí, myšlenek i zboží napříč hranicemi států i kontinentů a zasahuje přitom do mnoha oblastí s mnoha reálnými projevy a důsledky [srov. např. s Ritzer 2011].

Ve vztahu k projevům a důsledkům globalizace hrají poté klíčovou roli pohyb a moc, jelikož v globalizované společnosti dochází k neustálému pohybu všeho a všech a jelikož moc je v takové společnosti nástrojem, který propůjčuje svému držiteli svobodu vlastního pohybu a jednání. Globalizace navíc obecně působí na každého z nás a každého z nás nějak ovlivňuje, avšak nikoli stejným způsobem a stejnou měrou, ty se vždy odvíjí od míry vlastní mobility, jež se posléze vztahuje právě k problematice vlastního pohybu a moci. Tato mobilita poté představuje jakousi pomyslnou komoditní hodnotu, která člověku propůjčuje jeho socioekonomický status a uděluje mu konkrétní možnosti pohybu a moci z hlediska jeho životních podmínek, jež se v případě globálního a lokálního způsobu života výrazně odlišují a jež posléze odkazují buďto k projevům a důsledkům stávajícího konzumu nebo strádání [Bauman 1999: 13-36].

Tak jak globalizace odděluje moc od závazků a souvisí s mobilitou jakožto stratifikačním a mocenským nástrojem, proměňuje také prostor a čas, které transformuje v nové pojmy se zcela novým a nestálým obsahem. Základní vlastností času a prostoru se v této souvislosti, namísto jejich původního omezení, stává nově jejich využití, a to ve vztahu k činnostem a k možnostem, které lze obecně realizovat. Tím dochází k rozpadu bariér z hlediska chápání času a prostoru jakožto konkrétních fyzických rámců, které mají své hranice. V globalizované společnosti však již takové hranice obecně neexistují a čas ani prostor nejsou v uvozovkách ohraničení, přičemž jak na úrovni jedince tak také na úrovni institucí dochází ke generování nových nerovností, namísto předpokládaného vyrovnávání rozdílů, což ve výsledku opět souvisí s onou výše zmiňovanou mobilitou a její mírou rozdílnosti a zastoupení na straně jejich konkrétních držitelů, jak jedinců, tak institucí [Bauman 1999: 37-68].

K postupné transformaci nedochází pouze na úrovni času potažmo prostoru, ale také na úrovni ekonomicko-hospodářské, která zasahuje do další důležité úrovně politicko-sociální a která se taktéž v uvozovkách osvobozuje od vlastních hranic. Konkrétně jde o prohlubování propasti mezi globálním a lokálním kapitálem, přesněji řečeno mezi fyzicky neexistujícími a existujícími zdroji, prostředky, penězi a aktéry, z nichž právě kapitál globální, jenž se postupně transformuje do podoby softwarových ukazatelů, zpravidla nejvíce promlouvá do politického i sociálního dění. Původní fyzické rámce jako národní ekonomika, ale také politický nebo sociální systém, které byly až donedávna rámcem veškerého myšlení a jednání ve vztahu k danému oboru a oblasti, se tak postupně proměňují v něco, co postrádá konkrétní lokalizaci, co je nemožné kontrolovat a co již obecně nepřipomíná klasický řád nebo systém [Bauman 1999: 69-92].

V důsledku výše zmiňovaného překonání pomyslných hranic času a prostoru a v důsledku rozvázání klasických vazeb mezi fyzicky existujícím a neexistujícím² poté v globalizované společnosti dochází ještě k jednomu důležitému procesu, a sice k polarizaci stávající společnosti ve smyslu jejího nového rozdělení z hlediska rozlišování vládnoucích a ovládaných. Na pozadí již nastíněné mobility se v globalizované společnosti obecně ustanovují kategorie těch, kterým na čase ani prostoru příliš nezáleží, jelikož díky své mobilitě mohou v krátkém čase překonat jakýkoli prostor, a dále těch, kteří jsou času i prostoru přímo podřízeni, jelikož z hlediska jejich mobility pro ně tyto zůstávají neuchopitelnými. Ačkoli se to tedy na první pohled může zdát nepravděpodobné, také v globalizované společnosti dochází k diverzifikaci a k stratifikaci, navzdory tomu, že je globalizace synonymem překračování hranic a že je prezentována jako modernizační proces [Bauman 1999: 93-120].

Vliv globalizace na podobu i povahu každodenního života jedince i společnosti je tedy skutečně významný, přičemž výše nastíněné změny pronikají stále hlouběji a hlouběji do pomyslných základů postmoderní společnosti, ve které se podílejí na proměně obecných životních vzorců. V důsledku provazování globálního a lokálního, překonávání a stírání nejrůznějších hranic, nerovného přístupu k pohybu a k moci a v neposlední řadě také v důsledku zrychlování všech ekonomicko-hospodářsko-politicko-sociálních procesů se poté nacházíme ve stavu zajímavého paradoxu. Na jedné straně jsme vzájemně úzce propojeni a jednáme efektivním a racionálním způsobem, na straně druhé nám toto vzájemné propojení uniká v jeho širších souvislostech, stejně jako nám zpravidla také uniká, že jsme na všechno sami, navíc s poměrně omezenými možnostmi a především s pocitem všudypřítomné nejistoty [Bauman 1999: 121-148].

2.2 Proces individualizace

S příchodem postmoderní společnosti dochází k vyvázání jedince z procesu jeho předepsaného (sebe)určení, ve kterém je jeho identita jakožto identita lidské bytosti obecnou daností. Ta se však v postmoderní době proměňuje v pomyslný vyprázdňený prostor, který je potřeba vyplnit konkrétním obsahem, a to na základě vlastního uvážení a vlastní

² Tuto problematiku detailněji přibližuje Baumanův teoretický koncept tzv. „tekuté modernity“ [Bauman 2002].

zodpovědnosti. Proces individualizace³ tedy obecně představuje svobodný proces (sebe)určení, během kterého utváříme obsah vlastního (sebe)pojetí a který se v postmoderní společnosti postupně přesouvá od kategorií genderu a třídy ke kategorii jáství. S tím je poté spojeno dvojí chápání procesu individualizace: 1. pozitivní individualizace jako projev svobodné vůle ve vztahu k vlastnímu (sebe)určení a (sebe)pojetí; 2. negativní individualizace jako projev egoistických zájmů ve vztahu k vlastnímu životu a preferencím; z nichž obě zdůrazňují absenci společenské roviny, která v postmoderní době není pro jedince důležitá [Bauman 2004: 10-25].

Právě v postmoderní době se však individualizace dostává do konfliktu se společností, jelikož svým důrazem na jáství jednak podkopává důležitost vybraných společenských hodnot, které jsou v rozporu s individuálními referenčními rámci, a jednak ohrožuje obecnou budoucnost vybrané společnosti, která závisí právě na oněch společenských hodnotách. Individualizace navíc také stojí v pozadí nenápadné proměny jedince z příslušníka a občana konkrétní společnosti v představitele a konzumenta vybraného společenství, což s sebou přináší řadu obecných problémů, z nichž je tím největším zprvu nepocit'ovaný pocit nejistoty. Ta souvisí s procesem individualizace v tom smyslu, že člověk, který se odklání od společenských hodnot, jež napomáhají rozlišovat mezi důležitým a nedůležitým, správným a nesprávným, není obecně schopen činit důležitá rozhodnutí, a proto je přenechává na druhých [Bauman 2004: 104-119].

V tomto kontextu lze individualizaci chápat nikoli jako nárůst svobody individua, nýbrž jako redukci jedince na omezeného konzumenta nabízených statků, který paradoxně právě v individualizované společnosti ztrácí možnost (sebe)určení, a to jednoduše z toho důvodu, že se z vlastní vůle odštěhl od pomyslných kořenů. Ty v tomto případě poté nepředstavují nic jiného než výše zmiňované společenské hodnoty, které člověku umožňují uchopit sebe sama jako autonomního jedince navázaného na konkrétní společnost. Zároveň také tyto hodnoty napomáhají jedinci ztotožnit se s vybranými kulturními znaky a umožňují mu vybranou společnost obecně spoluutvářet, a to za předpokladu pochopení vybraných společenských hodnot, respektive jejich obecného sdílení. V individualizované společnosti však k takovému stavu dochází pouze zřídka, přičemž namísto autonomních jedinců, kteří

³ V našem případě vztahený k otázkám podoby a povahy postmoderní společnosti, lze obecně nahlížet z mnoha vybraných perspektiv, z nichž každá pracuje s problematikou procesu individualizace odlišným způsobem a s odlišnými závěry, pro ilustraci jmenujme například perspektivu prohlubující vzájemný vztah mezi jedincem a věděním [srov. např. s Giddens 2010] nebo vzájemný vztah mezi jedincem a institucí [srov. např. s Beck 2011].

sdílejí autonomní společnost, hovoříme zpravidla o hrstce vládnoucích a zbytku ovládaných⁴ [Bauman 2004: 166-181].

Ve vztahu k onomu zbytku ovládaných poté platí, že jedinec v individualizované společnosti nepředstavuje pomyslnou autonomní jednotku, která sdílí společenské hodnoty a tím se obecně (sebe)určuje a (sebe)pojíká a zároveň podílí na chodu společnosti. Naopak představuje takovou jednotku, která disponuje vlastní svobodnou vůlí pouze do takové míry, že je jí umožněno si libovolně a svobodně vybírat z předem nabízených možností, ve vztahu k obecnému způsobu života, jejichž nabídku ani obsah však nemůže nikterak ovlivnit. Ono vyvázání jedince z procesu předepsaného (sebe)určení tedy probíhá pouze částečně, jelikož individualizace odkazuje ve své stávající formě pouze k svobodnému výběru způsobu vlastního (sebe)určení a nikoli ke svobodě jako takové. Individualizovaný jedinec zkrátka disponuje vlastní svobodou pouze ve vztahu k vlastnímu (sebe)určení, vše ostatní mu je, v důsledku jeho individualizace a obecného vyvázání ze společnosti, nadále předepisováno [Bauman 2004: 182-189].

Takový pohled na proces individualizace lze obecně označit za skeptický, což však nutně neznamená, že z něj není žádného konkrétního východiska a že v něm převažují pouze negativní vyhlídky. Výše zmiňovaný proces individualizace je ve svých obecných měřítcích skutečně skeptický, avšak z jeho základní podstaty, stejně jako je tomu u procesů globalizace, racionalizace a relativizace, jde pouze o reálný důsledek v jádru nepochopených hodnot a myšlenek, jež mají převratný charakter a zároveň také obrovský potenciál. Východiskem z nastíněného procesu individualizace a řešením jeho negativních důsledků tedy může být odklon od egoistického způsobu (sebe)určování a (sebe)pojíkáání k vlastnímu rozumu a citovým prožitkům, jejichž prostřednictvím lze obsah vlastního já také definovat, navíc bez rozporu s vyššími společenskými hodnotami, které jsou pro každého z nás taktéž důležité [Bauman 2004: 190-203].

Z hlediska individualizace jakožto procesu svobodného (sebe)určení a následného (sebe)pojetí ve smyslu přistupování k obsahu toho, co nazýváme vlastním já, je až bytostně důležité mít na paměti, že jde o svobodnou vůli každého z nás, a to se všemi obecnými důsledky tohoto tvrzení. Pomyslný obsah vlastního já a všech věcí s ním spojených, ať již hovoříme o hodnotách, myšlenkách, preferencích nebo zájmech, je totiž v tomto světě výsledkem našeho vlastního uvážení a nutně tak souvisí s otázkou vlastní zodpovědnosti, a to ve vztahu k sobě samému i ve vztahu ke společnosti jako takové. Jinými slovy je důležité, aby

⁴ Tuto problematiku detailněji přibližuje Baumanův teoretický koncept tzv. „turistů a tuláků“ [Bauman 2006].

si každý z nás uvědomil, že ačkoli je svobodným a svébytným jedincem, neznamená to, že má pouze svá vlastní práva, která může naplňovat a uplatňovat, ale že s těmito právy také přichází ruku v ruce konkrétní povinnosti, jež je potřeba plnit, a smysl pro zodpovědnost, jenž je potřeba respektovat, a to jako morální hodnotu svázanou se všemi rozhodnutími i jednáním [Bauman 2004: 204-233].

2.3 Proces racionalizace

Snaha racionalizovat potažmo zefektivnit jakoukoli činnost za účelem pomyslného naplnění ideálu nabídky a poptávky, přesněji řečeno maximalizace zisků a minimalizace nákladů, postupuje v postmoderní době celou naší společností a její vliv neustále roste. Proces racionalizace jakožto přizpůsobování všech činností výše zmiňované maximalizaci zisků však přináší, vyjma kýžené racionality a efektivity vybraných činností, také celou řadu vedlejších a nezamýšlených důsledků, které ovlivňují podobu i povahu jedince i společnosti. Obecně lze poté jakýkoli reálný projev ekonomicky motivovaného jednání považovat za projev racionalizace, při které vždy usilujeme o maximalizaci zisků a minimalizaci nákladů ve vztahu k předem vytyčenému cíli. Ten navíc nutně nemusí souviset pouze s cílem a jednáním ekonomického charakteru, naopak často zahrnuje také rovinu společenskou, ve které je zapotřebí taktéž racionálního kalkulu, a to z hlediska významu a smyslu zamýšleného jednání [Ritzer 1996: 17-33].

Proces racionalizace⁵ tedy představuje racionálně zdůvodněné a organizované jednání, jehož příkladem mohou být projevy mcdonaldizace nebo jí podobných fenoménů, které obecně symbolizující konkrétní projevy racionalizace se všemi jejími praktickými důsledky. Průvodními znaky procesu racionalizace jsou aspekty efektivity, vypočitatelnosti, předpověditelnosti a kontroly, z nichž každý lze vztáhnout na jakoukoli činnost, kterou prakticky vykonáváme v našem každodenním životě, a z nichž každý má své reálné důsledky, které mnohdy inklinují k nejrůznějším projevům iracionality. V praxi je poté racionalizované jednání založeno na výběru nejvhodnějších možných prostředků, jejichž prostřednictvím lze

⁵ S touto problematikou je úzce spojena otázka racionality a rozumu, která odkazuje jednak k problematice reálného vyústění konkrétních motivací konkrétních jedinců v konkrétní jednání, jenž nabývá racionální povahy a je vždy nějak orientováno [srov. např. s Weber 2009] a jednak k problematice samotného obsahu oněch pojmů racionalita a rozum, jež je možné uchopit jako prostředky (sebe)zakoušení reality [srov. např. s Schelling 1992].

dosáhnout vytyčeného cíle v co možná nejkratším čase a s co možná nejmenšími náklady a největšími zisky, přičemž důsledky vybraných prostředků posléze zpravidla nehrají roli [Ritzer 1996: 49-72].

Stejně tak je racionalizované jednání založeno na pomyslné kvantifikaci, respektive zhodnocení, vzájemného vztahu zisků a nákladů, který se v postmoderní společnosti stává rozhodujícím faktorem ve vztahu k potencionální realizaci konkrétního projevu jednání. Klíčovým ukazatelem potřebnosti a významnosti konkrétního cíle, jenž motivuje a posléze podněcuje vybraného jedince k vybranému jednání, se tedy jinými slovy stává pouze hodnota rozdílu mezi očekávanými zisky a předpokládanými náklady. Tomu odpovídá také povaha samotného jednání, které je v důsledku výše zmiňovaného stavu degradováno na prostředek dosahování předem kvantifikovaného cíle a jehož jádrem se, namísto konkrétních významů a smyslu, stává pouze zhodnocení onoho pomyslného rozdílu. Ačkoli se poté na první pohled může zdát, že je výše zmiňovaný projev racionalizovaného jednání spíše ojedinělou záležitostí, opak je bohužel pravdou, jelikož onu kvantifikaci nalezneme prakticky všude [Ritzer 1996: 73-91].

Dalším projevem procesu racionalizace je poté v postmoderní společnosti až chorobná potřeba jedince disponovat alespoň základním povědomím o všech předmětech, které jej obecně obklopují a zároveň představují potencionální cíl jeho budoucího racionalizovaného jednání. Podvědomým požadavkem většiny z nás, ve vztahu k povaze okolních předmětů i k vlastnímu jednání, se tedy stává konkrétní požadavek existence elementární představy o tom, co můžeme od vybraného předmětu obecně očekávat a jakým způsobem jej můžeme dosáhnout a využít. Obecně jde opět o požadavek vycházející z podstaty racionalizovaného jednání, v němž jde především o racionální kalkulaci rozdílu zisků a nákladů, která se v tomto případě projevuje snahou předejít nepříjemným pocitům nejistoty a překvapení, jež jsou poté synonymem vyjádření negativního výsledku kalkulace jakožto hlavního kritéria jednání [Ritzer 1996: 92-103].

Vedlejším důsledkem tohoto projevu racionalizovaného jednání je zprvu pozitivní důraz na jednoduchost a systematičnost, který se však z pozitivního projevu racionality a efektivity postupně proměňuje v pouhý důraz na (sebe)disciplínu, (sebe)jednoduchost, (sebe)rutinu a (sebe)systematičnost. Děje se tak úměrně s tím, jak rostou naše nároky na racionalitu a efektivitu z hlediska důrazu na maximalizaci zisků, jež nám poskytují pocit falešné jistoty. Skrytou příčinou tohoto procesu nenásilného podřizování všeho a všech, a především podřizování sebe sama, pomyslnému zákonu nabídky a poptávky je poté postmoderní představa, ve které člověk dosahuje pocitů klidu a štěstí prostřednictvím

obecného naplnění ideálu maximalizace zisků a minimalizace nákladů vztaženého na jakoukoli myslitelnou činnost a realizovaného prostřednictvím racionalizovaného jednání [Ritzer 1996: 104-117].

Takovýto stav je však přinejmenším zavádějící, jelikož racionalita ani efektivita vlastního jednání ještě nezaručují dosažení něčeho tak subjektivního jako je pocit klidu potažmo štěstí. V postmoderní společnosti, ve které v současné době dominuje kapitalistické účelově racionální jednání⁶ strukturované podle modelu efektivity a kalkulace zisku, jenž si přitom podrobuje stále větší prostor lidského života, poté paradoxně dochází spíše k rostoucímu omezování obecné svobody, navíc iniciovanému samotnými jedinci, a to namísto dosahování oněch kýžených pocitů klidu a štěstí. Důvodem tohoto stavu je již zmiňovaný přílišný důraz na efektivitu a kalkulaci vlastního zisku, na základě kterého poté upřednostňujeme ekonomickou racionalitu a v důsledku kterého nám unikají skryté významy, respektive důsledky racionalizovaného jednání jakožto jednání v podstatě iracionálního [Ritzer 1996: 118-134].

2.4 Proces relativizace

Pro každou dobu jsou typické určité ideologie, které v důsledku přirozené generační výměny slábnou, ale jimi nabízené analytické rámce ve vztahu ke kognitivním procesům zpravidla zůstávají. V tomto světle relativismus představuje ukázkovou ideologii spojenou s nástupem postmoderní společnosti, která má pesimistickou až nihilistickou povahu a která je založena na dvou základních předpokladech: 1. hodnoty, ideje, jednání a pocity jsou výsledkem vnějších sil; 2. hodnoty, ideje, jednání a pocity nejsou nikdy zcela objektivní. A je to právě relativismus, jinak pojmenovaný proces relativizace všeho existujícího, kdo poté promlouvá do našeho přístupu k realitě a je jednou z hlavních příčin blíže nespecifikovatelného pocitu zklamání jakožto projevu nejistoty pramenící z oné relativizace [Boudon 2011: 15-28].

⁶ S otázkou účelově racionálního jednání spojeného s problematikou ekonomické racionality pracuje již Max Weber, který ostatně také zavedl tento pojem do vědeckého diskurzu a který spatřuje v ekonomické racionalitě pomyslný protiklad racionality hodnotové, jež společně s racionalitou ekonomickou tvoří celek, v případě jehož narušení upřednostněním jedné z racionalit dochází posléze k iracionálnímu jednání [srov. např. s Weber 1997].

Na tomto místě lze namítnout, že jsou oba výše zmiňované předpoklady ve výsledku pravdivé a že tedy není jasné, proč by s nimi měl být problém. Odpovědí na tuto námitku je detailnější rozbor obou předpokladů z hlediska jejich reálných důsledků ve vztahu k podobě naší každodennosti. Hodnoty, ideje, jednání a pocity jsou skutečně výsledkem vnějších sil a nejsou nikdy zcela objektivní⁷, avšak to ještě není důvod pro to, abychom je relativizovali a zpochybňovali. Jejich projevy, příčiny a důsledky mají své konkrétní charakteristiky, které nám sice mnohdy, stejně jako jejich významy, nejsou zcela a jednoznačně známy, ale jejichž existence je obecně neoddiskutovatelná, právě už jen kvůli jejich projevům, a proto je jejich relativizace bez uvedení konkrétních argumentů a bez nabídnutí konkrétních alternativ přinejmenším nemístná.

Ideologii relativismu jako takovou lze obecně rozlišit na dva základní typy: kognitivní relativismus a kulturní relativismus; jež ve výsledku ovlivňují náš kognitivní rámec a tím také naše chápání okolní reality a přístup k ní. Jádrem kognitivního relativismu je poté postmoderní přístup vědy považující objektivní vědění za iluzi a zastávající názor, že v případě sociální reality hovoříme pouze o sociálních konstruktech generovaných určitou sociální strukturou a sdílených určitou sociální skupinou. Jádrem kulturního relativismu je naopak postmoderní chápání společnosti, ve kterém neexistují objektivní pravdy, ale pouze konkrétní zvyklosti, které se proměňují napříč časoprostorem potažmo kulturami, které nelze objektivně postihnout a které jsou pro každý časoprostor potažmo kulturu zpravidla rozdílné [Boudon 2011: 30-60].

Relativismus tedy představuje určitý soubor hodnot, které jsou ve společnosti přijímány a sdíleny jako objektivní a pravdivé, ačkoli tomu tak ve skutečnosti být nemusí a ačkoli si toho většinou nejsme obecně vědomi. Přesto mezi sdíleným přesvědčením a vlastním přesvědčením existuje rozdíl, který zahrnuje následující otázky: 1. otázka povahy idejí; 2. otázka mlčící většiny; 3. otázka přirozeného odporu; jejichž prostřednictvím lze dojít k obecnému závěru, ve kterém výše zmiňovaný rozdíl představuje pomyslný konflikt mezi pesimistickou až nihilistickou ideologií relativismu a vlastním morálním a kulturním cítěním. Jinými slovy v důsledku neschopnosti ideologie relativismu přisoudit okolním jevům a věcem konkrétnější a hlubší význam a smysl člověk podvědomě hledá alternativy, které by mu

⁷ Ponechejme nyní stranou skutečnost, že tomu tak je pouze částečně, jelikož z hlediska prvního předpokladu hraje vždy důležitou roli samotný jedinec, jeho motivace, myšlení a jednání [srov. např. s Weber 1997] a z hlediska druhého předpokladu jde o důsledek omezení smyslového vnímání a schopností rozumu jakožto kategorií vedoucích k poznání, nikoli však k poznání absolutnímu v celé podstatě [srov. např. s Schelling 2010].

umožnily zbavit se pocitu nejistoty vycházejícího z oné relativizace všeho existujícího [Boudon 2011: 64-96].

A jednou takovou, v záplavě všemožných a zavádějících ideologií, je ideologie zdravého rozumu, která nerelativizuje důležitost morálních a kulturních hodnot a neusměrňuje tak kognitivní rámec každého z nás. Podle ní je základem všech hodnot individualismus a racionalismus⁸, jevy bez počátku, které se v průběhu dějin vyvíjí a vyskytují se ve všech společnostech potažmo ve všech aspektech lidského myšlení. Jak individualismus, tak racionalismus jsou poté založeny na principech individuality a singularity vycházejících apriorně z lidské přirozenosti, jejíž představa, stejně jako samotné principy individuality a singularity, je však opět zpochybňována ideologií relativismu, podle které obecně nevyžaduje větší pozornost, jelikož ji nelze postihnout ani vysvětlit v celé její celistvosti a podstatě [Boudon 2011: 99-131].

Morální hodnoty, jako je lidská přirozenost, však obecně patří k nejdůležitějším hodnotám vůbec, a proto je přinejmenším zarážející, že jsou jakkoli a kýmkoli považovány za irelevantní a že jsou relativizovány a zpochybňovány jako nedůležité. Podle Boudona lze morální hodnoty vysvětlit prostřednictvím Weberova konceptu racionality, ke kterému dodává: 1. v důsledku vědeckého rozdělení racionality na část instrumentální a kognitivní dochází ke špatnému pochopení Weberova konceptu hodnotové racionality, která pracuje s racionalitou jako s celkem tvořeným dvěma vzájemně propojenými složkami; 2. na základě správného výkladu hodnotové racionality lze posléze vyvodit takový závěr, ve kterém morální hodnoty symbolizují určitá soukromá přesvědčení založená na rozumných argumentech [Boudon 2011: 133-165].

Stejně jako morální hodnoty vyznačují se také hodnoty kulturní značnou mírou pesimismu a nihilismu, a to opět díky relativizaci, která prezentuje všechny hodnoty pouze jako produkt vybraných sociálních struktur sdílený určitou sociální skupinou. Jak kulturní, tak morální hodnoty se však rodí a působí v hlavách jedinců, tudíž ačkoli je vliv sociálních struktur na jejich vznik i na jejich podobu jistě významný, záleží také na samotném jedinci, který vybrané hodnoty vždy nějak interpretuje a posléze na základě nich jedná. Jinými slovy nelze kulturní a morální hodnoty relativizovat a zpochybňovat, jelikož jsou tyto poté nazírány a pojímány jako něco od člověka odděleného, co pro něj není důležité, co s ním nijak

⁸ Nikoli tak, jak jsme je vymezili na předcházejících stranách, tedy jako principy ve své podstatě nepochopené a uchopené člověkem poněkud nešťastně, ale jako vyšší principy, které lze označit za morální, jež mají etický základ a tedy vlastní význam a smysl a jež bychom mohli s určitou mírou nadsázky považovat za pomyslné nástroje kultivace vlastní duše, které nás mají přiblížit k vlastnímu poznání a zčásti také k poznání absolutnímu.

nesouvisí a čemu nemusí přikládat význam, což ve výsledku ovlivňuje celý kognitivní rámec [Boudon 2011: 168-204].

S takovým přístupem se však v reálném světě příliš často neseťkáváme, a i proto můžeme v mnoha oblastech sociálního života pozorovat devaluaci zdravého rozumu způsobenou projevy ideologie relativismu, která prezentuje morální a kulturní hodnoty jako následky blíže nespécifikovaných sil, jenž nelze zcela postihnout a jenž jsou obecně irelevantní. Díky tomu si však člověk paradoxně osvojuje takové morální a kulturní hodnoty, které postrádají hlubší význam, navíc bez jakéhokoli vysvětlení, v důsledku čehož poté mnohdy nastává situace, kdy se postmoderní společnost potýká s rostoucí iracionalitou svých představitelů. Tito představitelé jsou navíc stále více náchylní k manipulaci ze strany nejrozumnějších subjektů a skupin, uchylují se mnohdy k deviantnímu jednání a obecně jsou náchylní ke konfliktům, a to především právě proto, že postrádají hlubší hodnoty, jež je definují a (spolu)utváří, a že nepoužívají zdravý rozum, jenž zahrnuje kritickou reflexi [Boudon 2011: 207-235].

3 ČLOVĚK A TECHNOLOGIE

3.1 Rovina projevů

Rovinu projevů, stejně jako rovinu důsledků, chytrých technologií lze nahlížet z mnoha perspektiv, přičemž v případě jejich ukotvení na úrovni termínů se nyní záměrně vyvarujeme jejich odbornému vymezení⁹. To by, s ohledem na odlišnosti jednotlivých přístupů ve vztahu k ukotvení chytrých technologií jakožto pojmu, zapříčinilo zkreslení tohoto pojmu z hlediska záměru celé práce. Jelikož poté každá z vědecko-technických disciplín vymezuje chytré technologie odlišným způsobem a jelikož je snahou této práce nahlížet vybranou problematiku více zeširoka, vystačíme si na tomto místě s níže předkládaným vymezením chytrých technologií. Jinými slovy tedy věřím, že prostřednictvím obecnějšího vymezení chytrých technologií jakožto pojmu předejdeme jejich případnému zkreslení ve smyslu potencionálního sklouznutí do specifické optiky jazyka potažmo myšlení vybraných vědecko-technických disciplín.

Ono pomyslné obecnější vymezení chytrých technologií tedy odkazuje k reálnému vyústění vědecko-technického vývoje, které se projevuje v konkrétním materiálním rámci a formě a které zároveň odkazuje k vlastním projevům a důsledkům. Poněkud méně vědecké a filozofické vymezení chytrých technologií by posléze znělo zhruba takto: chytré technologie obecně symbolizují mobilní zařízení a nová média, jež lze dále ztotožnit s chytrou elektronikou, se kterou se setkáváme v každodenním životě a kterou využíváme v každodenní praxi. Jinými slovy obecně hovoříme, z hlediska perspektivy této práce a jejího přístupu k chytrým technologiím, o laptotech, počítačích, smartphonech, tabletech a sociálních sítích potažmo platformách, se kterými jsme jako jedinci neustále v kontaktu a jejichž role a vliv taktéž neustále rostou.

Projevy technologií lze samozřejmě spatřovat také mimo výše vymezenou oblast, přičemž v případě těchto projevů zpravidla vždy hovoříme o technologiích, jejichž konotace nabývají veskrze pozitivních charakteristik, byť i tyto již zčásti podléhají ekonomicko-mocenským strategiím a vlivům. Příkladem mohou být technologie podílející se na vědecko-technickém vývoji společnosti, tedy technologie zastoupené ve vědě, průmyslu, medicíně nebo IT, a to jak z hlediska jejich uplatnění ve výzkumu, tak také z hlediska jejich uplatnění

⁹ Vymezit lze jakýkoli termín, nejdůležitější je jeho souvislost s reálnou předlohou [srov. např. s Boudon 2004].

v praxi. Konotace těchto technologií jsou zkrátka jiné, než je tomu v případě chytrých technologií, což na tomto místě zmiňujeme pouze pro obecné zdůraznění toho, že ne všechny technologie člověk v uvozovkách chápe a uchopuje špatným způsobem, o čemž ještě bude řeč v následující kapitole.

Projevy technologií, respektive jejich reálné vyústění ve smyslu jejich využívání v praxi, tedy zkrátka vždy souvisí s přístupem a vlastnostmi konkrétního uživatele, přičemž onen výše nastíněný rozdíl mezi chytrými technologiemi a technologiemi v uvozovkách obecně pozitivními, byl vybrán z toho důvodu, že souvisí s rozdílem mezi přístupem běžného a laického uživatele a přístupem uživatele uvědomělého a způsobilého. Právě na tomto triviálním rozdílu lze podle mého názoru totiž demonstrovat důležitost individuální roviny a přístupu ve vztahu ke všem činnostem člověka¹⁰, nejen ve vztahu k chytrým technologiím. Negativních projevů, potažmo důsledků, běžného využívání chytrých technologií tedy jinými slovy nelze vztahovat na samotné objekty technologií, ale na jejich konkrétního uživatele, který má zpravidla vždy možnost je uchopit zodpovědně, ale to již předbíháme k samotnému závěru celé práce.

Obecně tedy můžeme říci, že využití vybraných technologií jakožto pomyslných nástrojů a prostředků vědecko-technického vývoje, je každému z nás zřejmé, stejně jako jejich rostoucí zastoupení a uplatnění v běžném životě. Výše zmiňované projevy technologií spojené s vybranými výzkumnými oblastmi, jejichž reálné vyústění posléze pozorujeme v naší každodenní praxi, se však od technologií využívaných běžnými a laickými uživateli výrazně liší. A to konkrétně ve způsobu uchopení vybrané technologie vybraným uživatelem, který v případě výše zmiňovaných technologií představuje uživatele způsobilého, jelikož si je zpravidla vždy vědom toho, jak vybraná technologie funguje a k čemu je primárně určena. Díky tomu takový uživatel posléze disponuje konkrétní představou o vybrané technologii jakožto celku z hlediska její obecné podstaty potažmo smyslu vztažených k jejím projevům a důsledkům, což je dáno jeho znalostmi a zkušenostmi, jež jsou pro pochopení i uchopení technologií nezbytné.

S takovou praxí se však v případě využívání chytrých technologií běžnými a laickými uživateli zpravidla nesetkáváme, jelikož uživatelé těchto technologií obecně nevykazují výše zmiňované uživatelské vlastnosti a tedy ani znaky potřebného uvědomění a způsobilosti ve vztahu k využívání vybraných technologií potažmo k jejich projevům a důsledkům. Této pomyslné nekompetentnosti běžných a laických uživatelů se budeme věnovat detailněji až

¹⁰ Tuto rovinu rozvíjí například koncept tzv. „etiky smýšlení a etiky odpovědnosti“ [srov. např. s Weber 1997].

v následující kapitole, ale již nyní se nabízí ji alespoň zběžně nastínit, a to i s ohledem na nadcházející subkapitulu, v níž se nyní zaměříme na přiblížení vedlejších a nezamýšlených projevů a důsledků běžného využívání chytrých technologií. Právě na těchto lze totiž poté ilustrovat onu souvislost běžného využívání chytrých technologií, respektive vztahu člověka a technologií, s podobou a povahou stávající společnosti, respektive s jejími charakteristickými znaky potažmo procesy.

3.2 Rovina důsledků

Vedlejší a nezamýšlené projevy a důsledky běžného využívání chytrých technologií laickými uživateli, potažmo souvislost tohoto využívání s podobou a povahou stávající společnosti, lze ilustrovat na příkladech jeho reálných důsledků. Konkrétně poté na čtyřech příkladech, jež odkazují k vybraným důsledkům běžného využívání chytrých technologií laickými uživateli a zároveň k podobě a k povaze stávající postmoderní společnosti, respektive k jejím charakteristickým znakům. Jinými slovy lze tedy každý z příkladů vztáhnout nejen k otázce uživatelů, jejichž jednání, myšlení i vnímání se v důsledku využívání chytrých technologií obecně proměňuje, ale také k otázce společnosti, v níž dochází k pomyslnému umocňování vybraných procesů globalizace, individualizace, racionalizace a relativizace, nehledě na to, že k tomu poté dochází ze stejných příčin – nesprávného uchopení chytrých technologií.

První příklad odkazuje k proměně obecných vzorců komunikace a interakce, jež se v postmoderní společnosti obtěžkané chytrými technologiemi, přesněji řečeno jejich ne zcela uvědomělými a zodpovědnými uživateli, postupně proměňují a nabývají zcela nových forem a nečekaných obsahů. U mnoha uživatelů chytrých technologií totiž například nalezneme projevy zrychlování reakce-schopnosti na úkor povrchních obsahů jednání nebo využívání zautomatizovaných vzorců na úkor vlastní slovní zásoby potažmo obecných schopností (sebe)vyjádření [srov. např. s Benediktsson 2015]. Stejně tak se mnoho uživatelů chytrých technologií vyznačuje zvýšenou nepozorností a nesoustředěností, v důsledku kterých jsou posléze více náchylní k projevům manipulace a v důsledku kterých přejímají vybrané obsahy

a informace bez jejich kritického zhodnocení a bez ohledu na obecné důsledky [srov. např. s Beneito-Montagut 2015].

Druhý příklad poté souvisí taktéž s proměnou obecných vzorců komunikace a interakce, avšak k těmto obecně přistupuje z perspektivy odklonu mnoha uživatelů chytrých technologií od reálného rámce k rámci virtuálnímu. Děje se tak zpravidla z důvodu záměrného úniku vybraných uživatelů od těžkostí reality, a to na úkor pozvolného fyzického i psychického úpadku, ve které jsou tito vystavováni stresu a tlaku a ve které nedosahují vybraných prožitků, byť umělých, s vynaložením tak minimálního úsilí [srov. např. s Castleton 2016]. Zároveň mnoho uživatelů chytrých technologií využívá možností a vlastností virtuálního rámce ke kompenzaci vlastních neúspěchů, naplňování tajných tužeb nebo nápravě vybraných komplexů, což s sebou poté přináší jednak projevy deviantního jednání a jednak projevy agrese a kriminality, nehledě na jejich projevy a důsledky [srov. např. s Brenner, DeLamater 2016].

Třetí příklad odkazuje k pomyslnému sociálně-psychologickému hledisku, které lze vysvětlit jako pomyslnou rovinu ekonomie času ve smyslu vlastní (sebe)disciplinace a (sebe)kontroly jednotlivých uživatelů chytrých technologií. V praxi to vypadá tak, že si jsou uživatelé chytrých technologií vědomi možností a schopností využívaných technologií do takové míry, že nosí tyto technologie a jejich konkrétní i potencionální projevy neustále v hlavě a prakticky se od nich nemohou odstříhnout, v důsledku čehož poté ztrácí vlastní svobodu a vyznačují se neustálými projevy pocitů nejistoty a neklidu [srov. např. s Ward 2017]. Ještě paradoxnější je to však v případě, když si vybraní uživatelé uvědomují, že má den omezený počet hodin a že je potřeba se této nepříjemné skutečnosti obecně přizpůsobit, a to za účelem dosažení maximálního možného prostoru na využívání vybraných chytrých technologií, nehledě přitom na projevy a důsledky takového způsobu myšlení a jednání [srov. např. s Ward 2013].

Čtvrtý příklad je poté ze všech předkládaných příkladů nejobecnější, přičemž má ve srovnání s výše zmiňovanými příklady nejdalekosáhlejší důsledky a je svým způsobem nejvíce paradoxní a negativní. Jde však o příklad z velké části hypotetický, jež však obecně zohledňuje rovinu všech námi diskutovaných postmoderních procesů i rovinu projevů potažmo důsledků běžného využívání chytrých technologií. V tomto případě obecně hovoříme o pomyslné proměně podstaty a způsobů vnímání okolní reality a individuálního přístupu k ní, jež se projevuje individuálním obratem od objektivního reálného rámce k subjektivnímu virtuálnímu rámci, ve kterém je realita nahlížena prostřednictvím vybraných chytrých technologií a ve kterém se k této realitě vztahujeme opět prostřednictvím daných technologií.

Nehovoříme tedy pouze o proměně obecných vzorců komunikace a interakce potažmo psychosociálních praktik, potřeb a zvyků člověka, ale o obecné proměně našeho kognitivního rámce se všemi jejímu potencionálními konotacemi spojené s příchodem chytrých technologií do veřejného prostoru.

Prostřednictvím výše zmiňovaných příkladů negativních důsledků běžného využívání chytrých technologií laickými uživateli jsme se pokusili obecně ilustrovat, jakým způsobem mohou uživatelé chytrých technologií v uvozovkách přispívat k vlastnímu odklonu od okolního světa i od sebe sama a zároveň také k negativním projevům postmoderních procesů. Zároveň jsme se pokusili ilustrovat, že lze problematiku negativních projevů a důsledků běžného využívání chytrých technologií vztáhnout nejen k otázce uživatelů, ale také k otázce společnosti. A právě k ní bude směřovat další kapitola, v níž se před námi již vyjeví otázka spektakulární společnosti, respektive přiblížení této metafory, jež se obecně vztahuje k podobě a povaze společnosti jako takové a jež se obecně pokusíme vyložit z hlediska jejích charakteristických znaků.

4 SPEKTAKULÁRNÍ SPOLEČNOST

4.1 Rovina (post)modernity

V předcházejících dvou kapitolách jsme se zabývali problematikou postmoderní společnosti z hlediska jejích charakteristických znaků, demonstrované na procesech globalizace, individualizace, racionalizace a relativizace, následované problematikou vztahu člověka a chytrých technologií, demonstrované na vybraných důsledcích běžného využívání technologií. Poslední pomyslným střípkem mozaiky, jenž nám pomůže vykreslit spektakulární společnost jako metaforu vztaženou k otázkám podoby a povahy stávající společnosti, je tedy již pouze problematika nenaplněného ideálu modernity, která souvisí nejen s metaforou spektakulární společnosti, ale také s již diskutovanými a představenými fenomény. Abychom však mohli ideál modernity uchopit jako problém a zároveň jej mohli vztáhnout k problematice stávající postmoderní společnosti, musíme nejprve teoreticky vymezit, jaký rozdíl obecně panuje mezi moderním a postmoderním myšlením, respektive moderní a postmoderní společností.

Představu moderní i postmoderní společnosti lze z hlediska její podstaty ztotožnit s představou modernity a postmodernity¹¹ jakožto dvou obecných kategorií, z nichž obě odkazují k představě emancipace člověka ve všech jejích myslitelných podobách. Z hlediska této představy se poté dostáváme do bodu, ve kterém jsou všechny aspekty spojené s postmodernitou zpravidla kritizovány jako něco, co podrývá ideál modernity a co narušuje představu jednoty, ve které jde o pomyslné splývání jedince se společností a společností s kulturou a ve které člověk usiluje o překonávání všech doposud známých hranic. Jinými slovy tedy do bodu, ve kterém je postmodernita nahlížena jako protiklad, který nabourává představu jednoty a tím také ideál modernity a který je považován za zdroj rostoucích pocitů deprese a frustrace, ačkoli jsou tyto způsobeny samotnými projevy emancipačních procesů, respektive jejich vedlejšími důsledky, které lze pozorovat v rovině každodenních projevů [Lyotard 1993: 17-28].

¹¹ Rozdíl mezi modernitou a postmodernitou je obecně vždy diskutabilní, avšak v rovině ekonomického, politického, uměleckého a vědecko-technického vývoje společnosti lze v posledním století pozorovat výraznou proměnu obsahů i vzorců myšlení i jednání, která odkazuje k rozdílnému vědění na straně modernity a na straně postmodernity a která tak potvrzuje přinejmenším existenci rozdílu v jejich znacích [srov. např. s Giddens 2010].

Podobu a povahu modernity poté vždy charakterizují vybrané meta-příběhy¹², jejichž prostřednictvím je legitimizována konkrétní představa emancipace člověka a zároveň je této představě vštípen pomyslný celospolečenský rámec. Ve srovnání s mýty jsou však jednotlivé meta-příběhy spojeny s reálnými důsledky a projevy, které navíc zpravidla neukotvují svou legitimitu v konkrétních událostech, ale pouze v určitých odkazech na univerzální myšlenky jako jsou svoboda, spravedlnost, rovnost a další. A právě tyto univerzální myšlenky jsou poté kombinovány s vybranými ekonomicko-mocenskými zájmy, v důsledku čehož jsou činnosti jedinců i institucí ovlivňovány hodnotami, které jsou vydávány za celospolečenské, ale které nevedou k emancipaci. Hlavní příčinou pomyslné krize modernity potažmo jejího ideálu jsou tedy institucionální praktiky, mravní hodnoty, právní předpisy a způsoby myšlení, které nabývají výše zmiňovaných charakteristik a které nefungují pro celou společnost stejně [Lyotard 1993: 29-32].

Každý z meta-příběhů, z hlediska svých institucionálních praktik, mravních hodnot, právních předpisů i způsobů myšlení, navíc neustále aktualizuje hodnoty, respektive univerzální pojmy a myšlenky, které si osvojujeme prostřednictvím kulturních a socializačních vzorců a které nás vždy a nějak spoluvytváří a ovlivňují. A jelikož se prostřednictvím vybraných meta-příběhů posléze ujišťujeme o obecné existenci okolního světa a o legitimitě jeho konkrétních znaků, vyvstává v tomto bodě poměrně palčivá otázka po způsobu nápravy onoho výše zmiňovaného stavu. Ten je obecně spojen jednak s otázkou vlastního uvědomění, což ani zdaleka není ničím samozřejmým s ohledem na složitou strukturu a provázanost jednotlivých meta-příběhů, a jednak s otázkou legitimizačních vzorců, které obecně ospravedlňují daný stav modernity a které je v tuto chvíli potřeba přiblížit [Lyotard 1993: 33-43].

Otázka legitimacy úzce souvisí s otázkou totalitarismu, avšak nikoli totalitarismu ve smyslu politického uspořádání, ale ve smyslu síly vybraných legitimizačních vzorců, jež si lze obecně představit jako rámce, které vymezují obsah i rozsah legitimizujících hodnot a kterými jde více či méně proniknout. To je však možné pouze za předpokladu, že se z hlediska legitimizačních vzorců zaměříme na jejich souvislost s vybranými celospolečenskými hodnotami, jakožto univerzálními pojmy a myšlenkami, a vystavíme tuto souvislost kritickému zhodnocení a argumentaci z hlediska jejího reálného naplnění. Odhalit případné

¹² Této problematice se věnuje také Zygmunt Bauman, který spojuje otázku konstrukce a vyprávění meta-příběhů s otázkou povahy individualizovaného jedince v postmoderní společnosti, jenž se brání nepříjemným skutečnostem jako je vlastní smrtelnost a jenž se v důsledku toho uchyluje k vytváření a k vyprávění umělých příběhů, které mu pomáhají na tyto skutečnosti nemyslet a zdánlivě zapomenout [srov. např. s Bauman 2004].

slabiny a nedostatky v legitimizačních vzorcích a následně se jim také postavit lze tedy pouze za předpokladu, že ve vybraných legitimizačních vzorcích nebudeme spatřovat pouze vybrané celospolečenské hodnoty, ale také jazykové a mocenské prostředky a strategie, jejichž prostřednictvím je to, co je považováno za legitimní, posléze vždy zpětně legitimizováno [Lyotard 1993: 44-59].

Výše nastíněné skutečnosti poté obecně souvisí s problematikou rozumu, které jsme se již věnovali, avšak nikoli ve smyslu rozumu jakožto základního souboru pravidel, jejichž prostřednictvím lze porozumět jakémukoli objektu, respektive jeho vybranému obsahu, například právě legitimizačním vzorcům. V tomto smyslu představuje rozum jakožto mechanismus obecného porozumění, zahrnující konkrétní jazyk, jednání, postupy a vědění, další obecný a důležitý předpoklad nejen ve vztahu k porozumění vybraným objektům a obsahům, ale především ve vztahu k podobě a povaze modernity, potažmo celé stávající společnosti. Z hlediska rozumu se poté modernita vyznačuje racionalitou, ve které rozum kopíruje principy tržního hospodářství za účelem dosahování vyšších zisků a nižších nákladů ve všech potencionálních a myslitelných sférách. Tím však na poli modernity dochází sice k zefektivnění většiny procesů a činností, avšak na úkor jejího ideálu, jehož naplnění, skrze emancipaci ztotožněnou s myšlenkami svobody, spravedlnosti, rovnosti, jednoty a mnoha dalších, zůstává stále nedokončeným projektem s nepřiliš světlými budoucími vyhlídkami [Lyotard 1993: 60-63].

Samotný ideál emancipace člověka potažmo lidstva a jeho pokroku je navíc natolik paradoxní, že by bylo dobré věnovat mu na tomto místě taktéž několik málo slov a tím obecně zdůraznit jeho souvislost s podobou a povahou modernity. S odkazem na průběh a výsledky stávajícího ekonomického, politického, uměleckého i vědecko-technického vývoje poté můžeme říci, že právě procesy vývoje, respektive jejich vedlejší a nezamýšlené projevy a důsledky, postupně rozvracejí ideál modernity, jelikož jej nedokáží plně zohlednit a uchopit. Příkladem může být například vědecko-technický vývoj, v jehož případě dochází k situaci, kdy již člověk není pozadu za konkrétními myšlenkami a prostředky vyplývajícími z konkrétních objevů a vynálezů, ale naopak se tyto podřizují jeho poptávce založené na principu tržních potřeb. To však s sebou přináší tři potencionálně nebezpečné důsledky, které ve výsledku opět podřívají ideál modernity a kterých si je vědoma pouze hrstka jedinců: 1. proměna podstaty vědecko-technického aparátu; 2. proměna způsobu myšlení člověka; 3. zavádění a využívání technologií ve své podstatě nepochopených a tudíž neuchopitelných [Lyotard 1993: 73-75].

Ve stínu modernity tedy nalezneme několik příčin, které jsou (ne)přímo zodpovědné za pomyslné nenaplnění jejího ideálu, přičemž příčinou v uvozovkách poslední, vyjma již diskutovaných meta-příběhů, legitimizačních vzorců, způsobů myšlení a důsledků vývoje, je vliv diskurzů a jazyka¹³. Právě jejich prostřednictvím je formulován a zároveň také sdílen obsah meta-příběhů, legitimizačních vzorců, způsobů myšlení i vývojových procesů a právě jejich prostřednictvím je spoluutvářen celkový obraz postmodernity v rovině jejich diskurzivně-mocenských významů. Ty poté představují formu (ne)vědomé manipulace nebo spíše (sebe)disciplinace a (sebe)kontroly¹⁴, jež nejprve definují a posléze také prezentují konkrétní významy, jejichž optikou nahlížíme modernitu jako skutečnost a jejichž optikou také přistupujeme k ideálu modernity. Ten však zůstává nenaplněn, a to z důvodu obecné podstaty vybraných meta-příběhů, legitimizačních vzorců, způsobů myšlení, důsledků vývoje a potažmo vlivu diskurzů a jazyka, které o naplnění ideálu modernity vpravdě neusilují [Lyotard 1993: 76-84].

4.2 Rovina spektakulárnosti

Odhlédněme nyní od rozdílu mezi modernitou a postmodernitou a pokusme se s těmito pojmy a s jejich konkrétními významy nadále pracovat na pozadí stávající postmoderní společnosti jakožto pomyslného vyústění modernity, které lze nazývat postmodernitou. V této rovině můžeme společnost a její podobu, povahu a znaky nahlížet mnohem více zeširoka a vyhnout se přitom potencionálnímu zkreslení, které by jistě následovalo, hovořili bychom o stávající společnosti jako takové a přitom se nevyvázali z představ modernity potažmo postmodernity. Ty byly použity pouze pro ilustraci nenaplněného ideálu modernity jakožto představy emancipace člověka potažmo lidstva a jeho pokroku a jakožto základního stimulu

¹³ Předním teoretikem této problematiky je například Michel Foucault, který pracuje s otázkou jazyka z hlediska jeho reálných přesahů do oblastí vědění, regularit, moci a legitimacy [srov. např. s Foucault 2002] nebo také Jean-Francois Lyotard, který pracuje s otázkou jazyka z hlediska problematiky poznávacích procesů a taktéž přitom zohledňuje aspekty vědění a moci doplněné o filozofickou a lingvistickou analýzu [srov. např. s Lyotard 1995].

¹⁴ Této problematice se detailněji věnuje Michel Foucault, který ji spojuje s otázkou postupné proměny mechanismů trestání, jež zasazuje do širších ekonomicko-mocenských a politicko-sociálních rámců [srov. např. s Foucault 2000] nebo také Gérard Noiriel, který pracuje s problematikou (sebe)disciplinace potažmo (sebe)kontroly z perspektivy diskurzivní produkce významů generujících nerovnosti [srov. např. s Noiriel 2012].

většiny emancipačních procesů, jež se od ideálu modernity vzdalují. Jinými slovy se tedy přesuneme od pojmů modernita a postmodernita zpět k problematice podoby a povahy stávající společnosti, kterou již od této chvíle budeme nazývat nejen postmoderní, ale také obecně spektakulární.

Otázku spektakulární společnosti lze obecně uchopit jako stávající postmoderní společnost, a to konkrétně v měřítcích toho, jak jsme ji vymezili prostřednictvím doposud pojednávaného obsahu jednotlivých kapitol této práce. Konkrétně tedy jako metaforu obecně vztaženou ke čtyřem základním postmoderním procesům, běžnému využívání chytrých technologií a pomyslnému nenaplněnému ideál modernity jakožto obecným a charakteristickým znakům podoby a povahy postmoderní společnosti. Ve vybraných měřítcích lze tuto metaforu zároveň také rozdělit do dvou základních teoretických rovin, z nichž každá zahrnuje vybraný přístup k problematice postmoderní společnosti a z nichž každá (ne)přímo odkazuje k závěrečnému poselství celé práce, jež bude představeno v jejím samotném závěru.

Avšak ještě předtím se v následujících odstavcích zaměříme na bližší popis oněch dvou proklamovaných rovin spektakulární společnosti, které usilují o pomyslné zhodnocení stávající podoby a povahy společnosti z hlediska problematiky postmoderních procesů a vztahu člověka a chytrých technologií. Obě tyto roviny je důležité chápat jako koncepty duálního systému, který zohledňuje jak pozitivní, tak negativní konotace a vlastnosti výše zmiňovaných postmoderních procesů i vztahu člověka a chytrých technologií a posléze formuluje obecný závěr ve vztahu k podobě a povaze společnosti. Ačkoli se poté může zdát, že půjde o neucelený systém, následující řádky by měly prokázat opak a obecně přitom přiblížit konkrétní obsahy i hranice obou rovin spektakulární společnosti jakožto do důsledků promyšlené metafory.

S přihlédnutím k vedlejším a nezamýšleným důsledkům vybraných procesů globalizace, individualizace, racionalizace a relativizace, respektive využívání chytrých technologií běžnými uživateli, lze první rovinu spektakulárnosti spatřovat v následující paradoxní situaci. Hodnoty a myšlenky stojící v základu všech výše zmiňovaných procesů, stejně jako možnosti a schopnosti běžně využívaných chytrých technologií, mají ve své podstatě zdokonalovat a zefektivňovat společnost. Jinými slovy právě tyto hodnoty, myšlenky, možnosti a schopnosti, jakožto pomyslné pozitivní jádro postmoderní společnosti, mají obecně přispět k jejímu vývoji a emancipaci ve smyslu dosažení a naplnění ideálů svobody, spravedlnosti a mnoha dalších podobných představ obecně vztažených jak k jedinci, tak také ke společnosti.

K tomu však obecně dochází pouze na úrovni zefektivňování společnosti¹⁵ ve smyslu zvyšování kvality služeb a obecných životních podmínek a standardů¹⁶ jakožto konkrétního a reálného vyústění ekonomicko-hospodářského vývoje. Na úrovni zdokonalování společnosti ve smyslu její emancipace, potažmo emancipace samotného člověka, však doteď sledujeme pouze neúplné pochopení a nesprávné uchopení vybraných hodnot, myšlenek, možností a schopností namísto naplňování jejich obecné podstaty a smyslu. Spektakulárnost lze tedy v rovině první vysvětlit jako souběh dvou přímek, z nichž první symbolizuje proměnu obecných životních podmínek, možností, standardů a způsobů směrem k lepšímu a druhá naopak stále stejné a v uvozovkách tradiční pochybnosti, problémy, rozdíly a nerovnosti se všemi jejich konkrétními a reálnými projevy a důsledky jak v oblasti individuální, tak v oblasti (celo)společenské.

Druhou rovinu spektakulárnosti lze naproti tomu obecně spatřovat v poněkud konkrétnějších teoretických rámcích, ačkoli i tato, stejně jako rovina první, pracuje s vybraným duálním vymezením. Na rozdíl od roviny první se však již nepohybujeme v (celo)společenském kontextu, byť i k němu je v případě této roviny velice blízko, ale v kontextu běžného využívání chytrých technologií laickými uživateli. V tomto kontextu lze druhou rovinu spektakulárnosti nahlížet jako konkrétní a reálné projevy roviny první, a to ve smyslu umocňování negativních projevů a důsledků procesů globalizace, individualizace, racionalizace a relativizace nekompetentním využíváním chytrých technologií. Jinými slovy lze druhou rovinu spektakulárnosti spatřovat v další paradoxní situaci, ve kterém nám běžné využívání chytrých technologií na jedné straně v uvozovkách usnadňuje každodenní život a na straně druhé tím naopak (ne)přímo prohlubuje negativní projevy a důsledky vybraných postmoderních procesů.

Ona uživatelská nekompetentnost poté opět vychází z neúplného pochopení a nesprávného uchopení obecné podstaty a smyslu věcí, avšak v tomto případě nikoli ve vztahu k vybraným hodnotám a myšlenkám, ale ve vztahu k možnostem a schopnostem chytrých technologií, jejichž hlubší význam nám zpravidla uniká. V praxi tedy jinými slovy (ne)přímo a (ne)vědomě dekonstruujeme významy a přikládáme jim subjektivní smysl, čímž posléze spoluutváříme zcela nový pohled na okolní realitu, a to vše prostřednictvím vybraných chytrých technologií [srov. např. s Derrida 1993]. V rovině druhé lze tedy spektakulárnost vysvětlit jako opětovný souběh přímek, z nichž jedna symbolizuje samotné využívání

¹⁵ Především tedy na úrovni ekonomicko-hospodářské, tj. v rovině výrobních, tržních a spotřebitelských vztahů.

¹⁶ Ve smyslu vyspělých stávajících společností například severoamerického potažmo západoevropského typu.

chytrých technologií vedoucí k usnadnění mnoha procesů interakce a druhá naopak nedostatečné povědomí o vedlejších a nezamýšlených projevech a důsledcích tohoto využívání ve vztahu k prohlubování negativních aspektů postmoderních procesů i ve vztahu k samotným jedincům.

Obecně tedy v případě spektakulární společnosti hovoříme o ukázkovém paradoxu, ve kterém se na jedné straně přibližujeme vybraným ideálům, a tudíž jsme jako jedinci i jako společnost veskrze zábavní, velkolepí a moderní, a to v pozitivním slova smyslu, a na straně druhé se vybraným ideálům (ne)vědomě vzdalujeme, a tudíž jsme jako jedinci i jako společnost opět zábavní, velkolepí a moderní, avšak v ironickém slova smyslu. Zároveň lze první rovinu metafory spektakulárnosti obecně shrnout jako odklon od základní podstaty a účelu vybraných hodnot, myšlenek, možností a schopností a rovinu druhou jako umocnění negativních projevů a důsledků vybraných postmoderních procesů běžným využíváním chytrých technologií. A právě využívání chytrých technologií lze z hlediska výše zmiňovaného, i z hlediska stávající postmoderní společnosti a jejích znaků jako takových, poté vztáhnout k problematice vědecko-technického pokroku potažmo lidské přirozenosti. Jak a proč vysvětlíme vzápětí.

5 ZÁVĚR

Podoba a povaha postmoderní společnosti, respektive vybraných postmoderních procesů, stejně jako projevy a důsledky běžného využívání chytrých technologií, jsou na jedné straně reálným vyústěním stávající podoby a povahy vědecko-technického pokroku a na straně druhé právě tento konkrétní pokrok svou aktuální podobou a povahou obecně ovlivňují, potažmo spoluutváří. V praxi jde tedy o jakýsi začarovaný kruh, ve kterém rovina spektakulární společnosti sehrává výraznou a významnou roli, a ze kterého je poté jedinou cestou ven hlubší uvědomění a větší zodpovědnost na úrovni jedince jakožto svobodné a svébytné jednotky, která spolu s dalšími jednotkami tvoří a zároveň usměrňuje společnost. V případě, že se tak nestane, reálně hrozí, že se bude vědecko-technický pokrok, v rovině svého reálného vyústění ve smyslu využívání chytrých technologií běžnými uživateli, nadále ubírat negativním směrem.

Stejně tak je důležité se z hlediska samotného jedince obecně navrátit k otázkám spojeným s podstatou vlastní přirozenosti, respektive jejího chápání a obecného přístupu k ní, jinak taktéž reálně hrozí, že dojde k pomyslnému odklonu člověka od vlastní přirozenosti jakožto bytostné a základní podstaty lidství a pouze obtížně poté budeme z tohoto hledat cestu ven, obzvlášť ve chvíli, kdy je ona otázka lidské přirozenosti, respektive aspekt jejích hranic z hlediska obecného rozlišování mezi reálným a virtuálním, vystaven takovým pomyslným tlakům, jaký na ni v uvozovkách vyvíjí možnosti a schopnosti chytrých technologií, respektive sami jejich uživatelé svým neuváženým způsobem jejich uchopování a využívání, které je poté opět zapříčiněno pouze neznalostí a nevědomostí ve smyslu zohlednění obecné podstaty a smyslu věcí, jež posléze vychází z onoho v uvozovkách začarovaného a bludného kruhu zmiňovaného výše.

Ve světle výše zmiňovaných skutečností se poté jako nejdůležitější otázka, ve vztahu k podobě a povaze společnosti i ve vztahu k jejímu budoucímu vývoji, jeví otázka samotného člověka, jelikož jak jsme již několikrát naznačili, budoucnost se týká nás všech a pouze na nás také závisí. Jinými slovy lze vlastní vědecko-technický pokrok v uvozovkách přežít, a zároveň se přitom neodklonit od podstaty vlastní přirozenosti, pouze za předpokladu hlubšího uvědomění a zodpovědného přístupu ve vztahu k sobě samému i ve vztahu k okolní realitě. A jelikož v případě každé civilizace, obzvlášť té technologicky vyspělé, obecně platí, že vyžaduje maximální míru uvědomění a zodpovědnosti na straně svých vybraných zástupců,

spatřuji v problematice spektakulární společnosti nejen veskrze aktuální téma, ale také skutečnou výzvu ve vztahu k budoucí podobě a povaze stávající společnosti, již lze nazývat spektakulární. Zároveň je podle mého názoru zřejmé, že kategorie chytrých technologií a způsobů jejich uchopení a využití představují jednu z klíčových kategorií stávající doby i budoucí podoby a povahy společnosti. A právě tyto kategorie poté jistě budou výrazně promlouvat do sociální dynamiky a možná se i stanou symbolem jednoho ze základních znaků většiny vývojových a modernizačních procesů. Inu jak praví klasik: uvidíme, co přinese zítřek, ale bude to zajímavé.

6 BIBLIOGRAFIE

- Bauman, Zygmunt. 1999. *Globalizace: Důsledky pro člověka*. Praha: Mladá fronta.
- Bauman, Zygmunt. 2002. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta.
- Bauman, Zygmunt. 2004. *Individualizovaná společnost*. Praha: Mladá fronta.
- Bauman, Zygmunt. 2006. *Úvahy o postmoderní době*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Beck, Ulrich. 2011. *Riziková společnost: Na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Benediktsson, Mike. 2015. „Hybrid Strategies: Allocating Involvement in the Digital Age“ *Symbolic Interaction* 38 (3): 331-351.
- Beneito-Montagut, Roser. 2015. „Encounters on the Social Web: Everyday Life and Emotions Online“ *Sociological Perspectives* 58 (4): 537-553.
- Brenner, Philip, DeLamater, John. 2016. „Lies, Damned Lies and Survey Self-Reports? Identity as a Cause of Measurement Bias“ *Social Psychology Quarterly* 79 (4): 333-354.
- Boudon, Raymond. 2004. *Sociologický slovník*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Boudon, Raymond. 2011. *Bída relativismu*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Castleton, Alexander. 2016. „Identity, Community and Technology: Reflections on the Facebook Group Inuit Hunting Stories of the Day“ *Études Inuit Studies* 40 (2): 207-224.
- Derrida, Jacques. 1993. *Texty k dekonstrukci: Práce z let 1967-72*. Bratislava: Archa.
- Fichte, Johann, Gottlieb. 2007. *Základ všeho vědosloví*. Praha: Oikoymenh.

Fichte, Johann, Gottlieb. 2008. *O pojmu vědosloví*. Praha: Filosofia.

Foucault, Michel. 2000. *Dohlížet a trestat: Kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin.

Foucault, Michel. 2002. *Archeologie vědění*. Praha: Herrmann.

Giddens, Anthony. 2000. *Unikající svět: Jak globalizace mění náš život*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Giddens, Anthony. 2010. *Důsledky modernity*. Praha Sociologické nakladatelství.

Hegel, Georg, Wilhelm, Friedrich. 1960. *Fenomenologie ducha*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.

Hegel, Georg, Wilhelm, Friedrich. 1992. *Malá logika: Encyklopedie filozofických věd*. Praha: Svoboda.

Heidegger, Martin. 2009. *Věda, technika a zamyšlení*. Praha: Oikoymenh.

Heidegger, Martin. 2018. *Bytí a čas*. Praha: Oikoymenh.

Kant, Immanuel. 1996. *Kritika praktického rozumu*. Praha: Svoboda.

Kant, Immanuel. 2001. *Kritika čistého rozumu*. Praha: Oikoymenh.

Lyotard, Jean-Francois. 1993. *O postmodernismu: Postmoderno vysvětlované dětem: Postmoderní situace*. Praha: Filosofický ústav AV ČR.

Lyotard, Jean-Francois. 1995. *Fenomenologie*. Praha: Victoria Publishing.

Noiriel, Gérard. 2012. *Úvod do sociohistorie*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Ritzer, George. 1996. *Mcdonaldizace společnosti: Výzkum měnící se povahy soudobého společenského života*. Praha: Academia.

- Ritzer, George. 2011. *Globalization: the Essentials*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Robertson, Roland. 2000. *Globalization: Social Theory and Global Culture*. London: SAGE Publications.
- Sagan, Carl. 1997. *Kontakt*. Praha: Eminent.
- Sagan, Carl. 1998. *Testament: Miliony milionů. Úvahy o životě a smrti na přelomu tisíciletí*. Praha: Eminent.
- Schelling, Friedrich, Wilhelm, Joseph. 1992. *Filosofická zkoumání bytnosti lidské svobody a s tím souvisejících předmětů*. Praha: Filosofický ústav ČSAV.
- Schelling, Friedrich, Wilhelm, Joseph. 2010. *Filosofické zkoumání svobody*. Praha: Oikoymenh.
- Spinoza, Baruch. 2001. *Etika*. Praha: Dybbuk.
- Spinoza, Baruch. 2003. *Pojednání o nápravě rozumu*. Praha: Filosofia.
- Ward, Adrian. 2013. „Supernormal: How the Internet Is Changing Our Memories and Our Minds“. *Psychological Inquiry* 24 (4): 341-348.
- Ward, Adrian. 2017. „Brain Drain: The Mere Presence of One’s Own Smartphone Reduces Available Cognitive Capacity“. *Journal of the Association for Consumer Research* 2 (2): 140-154.
- Weber, Max. 1997. *Autorita, etika a společnost: Pohled sociologa do dějin*. Praha: Mladá fronta.
- Weber, Max. 2009. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: Oikoymenh.